

Janusz Adam Frykowski

Parafia unicka pw. Przemienienia Pańskiego w Nabrożu do 1875 roku

Rocznik Lubelski 41, 33-58

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Parafia unicka pw. Przemienienia Pańskiego w Nabrożu do 1875 roku

.....

Artykuł stanowi zarys dziejów unickiej parafii w Nabrożu od momentu pierwszej wzmianki w źródłach aż do chwili likwidacji w 1875 r. Na wstępie określono położenie geograficzne, wielkość parafii i miejsce w strukturach organizacyjnych Kościoła. Analizując protokoły powizytacyjne biskupów chełmskich, autor scharakteryzował wygląd świątyni nabroskiej i jej wyposażenie, a także zabudowania mieszkalne i ekonomiczne. Odtworzono również listę 21 miejscowych duchownych i określono beneficjum plebanów. Określono liczbę wiernych oraz przedstawiono liczbę parafian przystępujących do sakramentów.

Słowa kluczowe: Nabroź, parafia, cerkiew, paroch, paramenty, beneficjum

.....

Wprowadzenie

Powiat bełski, w którego granicach znajdował się Nabroź, położony był na terenie dwóch funkcjonujących diecezji: prawosławnej eparchii chełmskiej (po 1596 r. unickiej) oraz chełmskiej diecezji katolickiej obrządku łacińskiego. Ich granice administracyjne niemal się pokrywały, więc zamieszkiwała ją ludność obydwu wyznań, a po 1596 r. – zarówno dwóch wyznań, jak i dwóch obrządków¹.

Mieszkańcy terenów, na których zlokalizowany jest obecnie Nabroź, pierwotnie zostali poddani chrystianizacji przez państwo ruskie prowadzące ekspansję na tereny nadbużańskie. Z tego też powodu organizacyjnie wchodziły one w skład struktur Cerkwi prawosławnej. Początkowo, tj. od końca X w., podlegały eparchii kijowskiej, przed 1086 r. – katedrze we Włodzimierzu Wołyńskim, w pierwszej

1 A. Gil, *Prawosławna eparchia chełmska do 1596 r.*, Lublin–Chełm 1999, s. 167; A. Mironowicz, *Struktura organizacyjna Kościoła prawosławnego w Polsce w X–XVIII wieku*, w: *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, red. L. Adamczuk, A. Mironowicz, Warszawa 1993, s. 48–58; L. Bieńkowski, *Diecezja prawosławna*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, t. 3, Lublin 1988, kol. 132.

połowie XIII w. – biskupstwu w Uhrowsku, a po jego zniszczeniu, od ok. 1240 r., katedrze w Chełmie².

Prawosławna diecezja chełmska funkcjonowała do 1596 r. Na mocy unii brzeskiej utworzono wówczas w jej miejsce chełmską diecezję unicką³, która z kolei istniała do 1875 r., kiedy to car Aleksander II ogłosił jej włączenie do Kościoła prawosławnego. Organizacyjnie dzieliła się ona na 2 oficjalaty – chełmski i bełski, te natomiast na dekanaty (odpowiednio: 13 i 22), a w ich granicach funkcjonowały parafie, których liczba zależnie od okresu zmieniała (np. w 1772 r. odnotowano 542 cerkwie parafialne)⁴.

Znaczące wpływy polskie na obszarze, na którym jest usytuowany Nabród, datuje się dopiero od czasów panowania Kazimierza Wielkiego. Mimo to pierwsza odnotowana w źródłach parafia w tej miejscowości – pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i św. św. Jana Apostoła, Mikołaja, Małgorzaty, Katarzyny, Barbary, Doroty i Wszystkich Świętych – była łańciska. Została erygowana 15 listopada 1411 r. przez biskupa włodzimierskiego Grzegorza, a jej fundatorem był dziedzic wsi – Jan Sumik⁵.

Podstawowymi źródłami, na podstawie których opracowano niniejszy artykuł, są protokoły wizytacji parafii. Omówienie tych dokumentów oraz literatury dotyczącej opisywanego tu zagadnienia można znaleźć w pracach Pawła Sygowskiego, Stanisława Litaka, Hieronima Edwarda Wyczawskiego i Stanisława Librowskiego⁶. Istotne znaczenie protokołów powizytacyjnych w tego typu badaniach

2 A. Poppe, *Kościół i państwo na Rusi w XI wieku*, Warszawa 1968, s. 178; L. Bienkowski, *Diecezja prawosławna...*, kol. 132; A. Gil, *Prawosławna eparchia...*, s. 61; J. Mazuryk, S. Panyszko, O. Ostapiuk, *Badania archeologiczne latopisowego Uhrowieska*, „Archiwum Polski Środkowowschodniej” 1998, nr 3, s. 175–182.

3 O unii brzeskiej patrz: E. Likowski, *Unia brzeska*, Warszawa 1907; H. Dylągowa, *Dzieje unii brzeskiej (1596–1918)*, Warszawa 1996; *Czterechsetcie zawarcia Unii Brzeskiej 1596–1996: materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Toruniu w dniach 28–29 listopada 1996 r.*, red. S. Alexandrowicz, T. Kempa, Toruń 1998; *400-lecie unii brzeskiej*, red. K. Soczyński, Warszawa 1996; *Dziedzictwo Unii Brzeskiej*, red. R. Dobrowolski, M. Zemło, Lublin–Supraśl 2012; *Unia brzeska 1596 r. Geneza i skutki. Katalog wystawy*, Toruń 1997; *Unia brzeska. Materiały z radomskiego sympozjum*, red. A. Hejda, Radom 1998; *Unia brzeska. Geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, red. R. Łużny, F. Ziejka, A. Kępiński, Kraków 1994; *Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI – первой половине XVII в.*, ч. 1: *Брестская уния 1596 г. Исторические причины*, red. Б. Флоря, Москва 1996; ч. 2: *Брестская уния 1596 г. Исторические последствия события*, red. Б. Флоря, Москва 1996; М. Дмитриев, *Брестская уния в исследованиях польских и российских историков*, w: *Российско-польские научные связи в XIX–XX вв.*, red. В. Волков, Л. Марней, Б. Носов, Москва 2003; idem, *Между Римом и Царьградом. Генезис брестской церковной унии 1595–1596 гг.*, Москва 2003 [Труды Исторического Факультета МГУ 22, red. С. Карпов-Серия II, Исторические Исследования 7]; А. Турилов, Б. Флоря, *К вопросу об исторической альтернативе Брестской унии*, w: *Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI-первой половине XVII в.*, ч. 2, Москва 1996.

4 W. Kołbuk, *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1998, s. 45; idem, *Kościół wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 1772–1914*, Lublin 1992, s. 117–125.

5 Szerzej na temat parafii katolickiej w Nabrożu patrz: J. Frykowski, *Dzieje parafii w Nabrożu w XV–XVIII wieku*, „Rocznik Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2011, t. 7, z. 1, s. 207–225.

6 P. Sygowski, *Wizytacja cerkwi unickiej diecezji chełmskiej przeprowadzonej w latach 1720–1725 przez biskupa chełmskiego i bełskiego Józefa Lewickiego*, „Studia Archiwalne” 2006, t. 2, s. 199–232; S. Litak, *Akta wizytacyjne parafii z XVI–XVIII wieku jako źródło historyczne*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1962, R. 5, nr 3, s. 43; H.E. Wyczawski, *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Warszawa 1956; S. Librowski, *Wizytacje diecezji wrocławskiej*, cz. 1: *Wizytacje diecezji kujawsko-pomorskiej*, t. 1: *Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*, z. 1: *Wstęp ogólny*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1964, t. 8, s. 5–186.

wynika z faktu, że charakteryzują one stan i potrzeby kościoła parafialnego, określają beneficjum plebana, zawierają spisy inwentarza kościoła, cmentarza i budynków gospodarczych. Bardzo pomocne w przygotowaniu artykułu były ponadto prace dotyczące szeroko rozumianej działalności Kościoła wschodniego w Polsce. Ogromną wartość posiadają bowiem prace Ludomira Bieńkowskiego, w których przedstawiona została panorama dziejów Cerkwi unickiej od strony instytucji kościelnych i organizacji terytorialnej⁷. Do dzisiaj niezastąpione jest jego mistrzowskie opracowanie dziejów i organizacji Kościoła wschodniego w XV–XVIII w. na terenie Rzeczypospolitej⁸. Kontynuatorem pracy L. Bieńkowskiego jest Witold Kołbuk – autor wielu artykułów i monografii poświęconych w ogromnej części sytuacji unii i unitów w okresie XVIII–XIX w.⁹ Najbardziej przydatna dla opisywanego w niniejszym artykule problemu okazała się jedna z jego prac dotycząca struktur organizacyjnych Kościołów wschodnich na terenie Rzeczypospolitej w XVIII–XX w. Książka ta oparta została na bardzo bogatej podstawie źródłowej – zarówno archiwalnej, jak i drukowanej, a także na wyjątkowo obszernej i właściwie dobranej literaturze. Istotne dla poruszanych w tej pracy zagadnień są także publikacje Andrzeja Gila dotyczące funkcjonowania eparchii chełmskiej i unickiej diecezji chełmskiej oraz prace Haliny Dylągowej¹⁰.

Niniejszy artykuł przedstawia dzieje nieistniejącej już parafii unickiej pw. Przemienienia Pańskiego w Nabrożu i stanowi próbę przybliżenia jej funkcjonowania do 1875 r. Niestety działalność tej wspólnoty wiernych od unii brzeskiej aż do początku XVIII w. jest bardzo słabo udokumentowana. Na sytuację taką miało wpływ wiele czynników. Do najważniejszych należy zaliczyć zniszczenia wielu źródeł w wyniku klęsk elementarnych i różnorodnych działań wojennych¹¹. Nie bez wpływu był także brak wykształconego u duchowieństwa unickiego (w przeciwieństwie do łacińskiego) zwyczaju dokumentowania swojej działalności.

7 L. Bieńkowski, *Kultura intelektualna w kręgu Kościoła Wschodniego w XVII–XVIII wieku*, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 6: *Między wschodem a zachodem*, cz. 1, Warszawa 1989, s. 107–125; idem, *Mozaika religijno-kulturalna Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w.*, w: *Uniwersalizm i swoistość kultury polskiej*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Lublin 1989, s. 241–270; idem, *Oświecenie i katastrofa rozbiorów (II poł. XVIII w.)*, w: *Chrześcijaństwo w Polsce*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1992, s. 275–373.

8 L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce*, w: *Kościół w Polsce*, t. 2: *Wiek XVI–XVIII*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1969, s. 781–1050.

9 W. Kołbuk, *Kościół wschodnie na ziemiach...*; idem, *Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835–1875*, Lublin 1992; idem, *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej...*; idem, *Ustawy i statuty unickich bractw cerkiewnych*, w: *Unia brzeska. Geneza, dzieje i konsekwencje...*, s. 329–336.

10 A. Gil, *Prawosławna eparchia...*; idem, *Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja. Studia i materiały z dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej*, Lublin 2005; idem, *Chełmskie diecezje obrządku wschodniego. Zagadnienia organizacji terytorialnej w XVII i XVIII wieku*, w: *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 5, red. S. Stępień, Przemyśl 2000, s. 29–61; H. Dylągowa, *Unia Brzeska i unicy w Królestwie Polskim*, Warszawa 1989; eadem, *Dzieje unii brzeskiej...*; eadem, *Unia brzeska. Geneza – dzieje – zagłada*, w: *Czterechsetlecie zawarcia...*, s. 11–24; eadem, *Kościół unicki na ziemiach Rzeczypospolitej (1596–1918). Zarys problematyki*, „Przegląd Wschodni” 1992/93, z. 2 (6), s. 257–287.

11 Na temat zniszczeń w diecezji chełmskiej w wyniku wojen z połowy XVII w. patrz: A. Gil, *Chełmska diecezja unicka w okresie rządów biskupa Jakuba Suszy (1649–1687)*, w: *Sztuka sakralna i duchowość pogranicza polsko-ukraińskiego na Lubelszczyźnie. (Materiały z Międzynarodowej Konferencji „Sztuka Sakralna Pogranicza”*, Lublin 13–15.10.2005 r.), red. S. Batruch, R. Zilinko, Lublin 2005, s. 61–66.

Powstanie parafii Nabród

Na obecnym etapie badań nie znamy daty założenia parafii, nie ma też dokumentu erekcyjnego¹². Pierwsza odnotowana w źródłach wzmianka o parafii prawosławnej pw. Przemienienia Pańskiego w tej miejscowości pochodzi z 1540 r.¹³, a jej funkcjonowanie zostało potwierdzone na przestrzeni XVI stulecia¹⁴. W rejestrach skarbowych z lat 1564, 1570, 1573–1574, 1579–1580 oraz 1585 odnotowano fakt opodatkowania cerkwi w Nabrożu albo rezydujących tam popów¹⁵.

Na podstawie XVIII-wiecznych źródeł wiemy, że parafia pw. Przemienienia Pańskiego oprócz miejscowości, w której miała swoją siedzibę, obejmowała zasięgiem także trzy wsie: Tuczapy, Mołożów i Kryszyn¹⁶. Po roku 1732, a przed 1760, dołączono dodatkowo wieś Lipowiec¹⁷. O tym powiększeniu parafii poinformował wizytator – biskup chełmski i bełski Maksymilian Ryłło – w protokole powizytacyjnym z 9 listopada 1760 r. Analiza materiałów źródłowych pozwala stwierdzić, że okręg parafialny pozostał bez zmian co najmniej do 1780 r.¹⁸

Według W. Kołbuka proces likwidacji wielu mniejszych parafii i przekształcania ich w cerkwie filialne miał miejsce w okresie józefińskim, kiedy to znaczna część diecezji chełmskiej znajdowała się pod zaborem austriackim¹⁹. Modyfikacje dotknęły zapewne i parafię Nabród, albowiem w protokole wizytacji cerkwi pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Łykoszynie poinformowano o kolejnych zmianach terytorialnych. Duchowny kontrolujący Łykoszyn w 1793 r. zaznaczył, że cerkiew ta – jako filialna – została włączona do parafii Nabród²⁰. Informacja ta była jednak już nieaktualna 16 lipca 1811 r.²¹, ponieważ w opisie parafii Nabród zostało wyraźnie zaznaczone, że nie było żadnej cerkwi filialnej. Potwierdzenie, że Łykoszyn już wówczas nie był albo (ponownie) jeszcze nie był filią Nabroża, znajdujemy w liście z 25 maja 1811 r., w którym paroch Starej Wsi – Bazyli Sajkowski prosił biskupa, żeby nie przyłączał Łykoszyna do parafii Nabród²². Starania pro-

12 Na temat funkcji dokumentu fundacyjnego patrz: W. Wójcik, *Fundacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. L. Bieńkowski, t. 5, Lublin 1989, kol. 760–761.

13 A. Gil, *Prawosławna eparchia...*, s. 183.

14 В. Слободян, *Церкви Холмської єпархії*, Львів 2005, s. 302; І. Крипякевич, *Церкви Холмицини і Підляшшя*, Холм 1944, s. 45–49.

15 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Archiwum Skarbu Koronnego [dalej: ASK], sygn. 34, k. 830; sygn. 36, k. 308v, 465v, 598, 604v; sygn. 37, k. 10v; sygn. 51, k. 219v; sygn. 72, k. 337.

16 Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Chełmski Konsystorz Greckokatolicki [dalej: ChKGK], sygn. 103, k. 193.

17 APL, ChKGK, sygn. 110, k. 408.

18 APL, ChKGK, sygn. 122, k. 255v; sygn. 127, k. 159v.

19 W. Kołbuk, *Duchowieństwo unickie...*, s. 15–17; W. Osadczy, *Kościół i Cerkiew na wspólnej drodze. Concordia 1863. Z dziejów porozumienia między obrządkiem greckokatolickim a łacińskim w Galicji Wschodniej*, Lublin 1999, s. 51; S. Nabywaniec, *Kościół greckokatolicki w Galicji w latach 1772–1848: wybrane zagadnienia*, w: *Polska i jej wschodni sąsiedzi*, red. A. Andrusiewicz, t. 4, Rzeszów 2004, s. 26–47; idem, *Plany józefińskiej regulacji parafii w greckokatolickiej diecezji przemyskiej*, „Resovia Sacra” 2000, R. 7, s. 73–97.

20 APL, ChKGK, sygn. 595, k. 274. Parafie filialne zwano także *skasowanymi* lub *przyłączonymi*. Zob. J. Lewandowski, *Grekokatolicka diecezja chełmska w realiach polityczno-ustrojowych Księstwa Warszawskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F.: „Historia” 2007, t. 62, s. 77.

21 APL, ChKGK, sygn. 146, s. 197.

22 APL, ChKGK, sygn. 595, k. 259.

Ryc. 1. Wycinek mapy Nabroża z lokalizacją kościoła unickiego

Źródło: Kriegesarchiv Wiedeń, rkps B. IX a, F. von Mieg, Karte des Königreiches Galizien und Logomerien, 1:28 800, 1779–1782, 390 [opis ryciny – J.A. F.]

boszcza nie przyniosły jednak rezultatu. Jeszcze w tym samym roku, a dokładnie 21 lipca, prefekt departamentu lubelskiego zawiadomił biskupa Ferdynanda Ciecchanowskiego, że w dopełnieniu reskryptu ministra spraw wewnętrznych zezwalającym na przyłączenie parafii Łykoszyn do parafii Nabroże polecił podprefektowi powiatu tomaszowskiego, aby ten udzielił pomocy w ich połączeniu²³. Z analizy dalszych źródeł wynika, że opisywana tu sprawa dotyczyła nie tylko Łykoszyna, ale także i Starej Wsi. W wykazie majątków duchowieństwa za 1822 r. odnotowano natomiast, że cerkiew w Nabrożu tworzyła z Łykoszynom i Starą Wsią jedną parafię, z tym, że przy starowiejskiej pozostał wikary²⁴. Ich połączenie zapewne nie było trwałe, gdyż od 1825 r. Stara Wieś występuje w źródłach jako samodzielna parafia²⁵.

Rycinę nr 1 stanowi wycinek wielkoskalowej mapy Królestwa Galicji i Lodomerii – terytorium Rzeczypospolitej, które zostało włączone do Austrii w wyniku wydarzeń 1770 r. oraz ziemie zagarnięte w pierwszym rozbiórce w 1772 r. To

²³ *Ibidem*, k. 289.

²⁴ APL, ChKGK, sygn. 147, s. 211.

²⁵ *Ibidem*, s. 273.

źródło sporządził w latach 1779–1783 kartograf wojskowy – mjr Friedrich von Mieg. Z mapy wynika, że Nabroź (*Nabrosz*) był dość dużą miejscowością – typem wsi placowej (owalnicowej) budowanej wokół centralnego placu, a zwarte zabudowania tworzyły zamknięty pierścień z jednym lub dwoma wejściami do wsi. Bardzo wyraźnie na rycinie zaznaczone są obydwie świątynie – kościół i cerkiew – oraz cmentarz.

Parafia w Nabrożu przez pierwszy okres swojego funkcjonowania znajdowała się w obrębie protopopii w Tyszowcach²⁶. Dokładna data utworzenia tego dekanatu nie jest znana. Ustalono tylko, że w 1573 r. funkcjonowała tam protoprezbiteria prawosławna. Struktura terytorialna i organizacyjna dekanatu tyszowieckiego po przyjęciu unii prawdopodobnie nie uległa poważniejszym zmianom, podobnie jak cała Cerkiew²⁷. Zmiana przynależności omawianej parafii miała miejsce w 1866 r., kiedy to władze carskie dokonały ponownego podziału, dostosowując granice dekanatów do granic powiatów. Oznaczało to, że z parafii leżących na terenie danego powiatu powstawał dekanat przyjmujący nazwę od miasta powiatowego. W ten sposób powstało 12 nowych dekanatów, a wśród nich tomaszowski liczący 30 parafii w tym tę, która funkcjonowała w Nabrożu. Podział ustanowiony w 1866 r. obowiązywał do 1875 r., czyli do czasu kasacji unii²⁸.

Cerkiew parafialna

Najstarszy udokumentowany w źródłach opis świątyni w Nabrożu pochodzi z początków XVIII stulecia. W protokole wizytacji parafii z 1732 r. wygląd cerkwi scharakteryzowali oddelegowani przez biskupa diecezji chełmskiej komisarze – ks. Józef Ostaszewski i ks. Mikołaj Szarabkiewicz²⁹. Stan budynku musiał być niezadawalający, ponieważ wizytatorzy nie odnieśli się do jego zewnątrz, pisząc jedynie, że cerkiew była budowlą drewnianą, wymagającą „wielkiej naprawy”. Stan taki nie przetrwał długo, ponieważ dzięki wsparciu kolatora i parafian w 1741 r. wzniesiono nową cerkiew³⁰. Z tego też powodu zgoła odmienny obraz świątyni został przedstawiony w dokumencie z następnej wizytacji, która miała miejsce w 1760 r.³¹ Przeprowadzający wówczas wizytację biskup chełmski i bełski Maksymilian Ryłło odnotował, że stan ścian i dachu był zadowalający. Budynek miał cztery okna oprawione w drewno oraz drzwi osadzone na żelaznych zawiasach, zamykane od wewnątrz. Przy cerkwi stała dzwonnica z pięcioma dzwonami.

26 Protopopia (protoprezbiteria) była jednostką stanowiącą pośrednie ogniwo w administracji diecezjalnej, a przy tym odpowiednikiem dekanatu w Kościele łacińskim. Na jej czele stał protopop (protoprezbiter), który do XVIII w. sprawował funkcję administracyjno-kontrolną i sądowniczą. Zob. A. Gil, I. Skoczylas, *Kościół wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji. Metropolia kijowska w latach 1458–1795*, Lublin–Lwów 2014, s. 325–342.

27 AGAD, ASK, sygn. 36, k. 307v.

28 W. Kołbuk, *Kościół wschodnie na ziemiach...*, s. 102.

29 APL, ChKGK, sygn. 103, k. 193.

30 APL, ChKGK, sygn. 154, s. 461.

31 APL, ChKGK, sygn. 110, s. 408.

W pobliżu, a na skraju wsi zarazem, usytuowany był ogrodzony cmentarz, co wyraźnie ilustruje rycina nr 1.

Z protokołu wizytacji przeprowadzonej w 1775 r. przez ks. Michała Grabowieckiego – dziekana strzemieleckiego – wiadomo, że cerkiew była budowlą posiadającą jedną małą kopułę wymagającą szybkiej naprawy³², podobnie jak przyświątynna dzwonnica. W źródle tym opisano trzy ołtarze znajdujące się we wnętrzu. Wizytujący zaznaczył, że dwa z nich były stare i pomalowane, natomiast trzeci był nowy i jeszcze niepomalowany.

Wiele nowych informacji dotyczących wyglądu cerkwi dostarczył protokół wizytacji przeprowadzonej 16 września 1780 r. przez Juliana Szporinga – wykładowcę chełmskiego seminarium duchownego. Określił on stan techniczny budowli jako dobry³³. Odnotował również, że w kopule znajdowała się sygnaturka. Po raz pierwszy wspomniano o znajdującej się przy cerkwi zakrystii. Zgodnie z danymi z protokołu pomieszczenie to miało sześć okien oprawionych w drewno oraz dwoje drzwi osadzonych na żelaznych zawiasach, a jedno z nich było zamykane na wewnętrzny zamek. Z treści protokołu wynika również, że dzwonnica była usytuowana na cmentarzu, a miejsce to z kolei było w dobrym stanie i „dobrze oparkanione”.

Z dokumentu zatytułowanego *Wykaz cmentarzy grzebalnych w dekanacie tyszowieckim*, sporządzonego 14 kwietnia 1853 r. wiadomo, że nekropolia była wspólna dla wiernych obydwu obrządków³⁴. W źródle tym odnotowano również informację o cmentarzu położonym przy cerkwi filialnej w Łykoszynie, który istniał przynajmniej do 1853 r.

Kolejne dane dotyczące stanu cerkwi parafialnej, a także filialnej, pochodzą z XIX w. Spisy z lat 1830–1832 zawierają informacje, że cerkiew w Nabrożu potrzebowała naprawy dachu³⁵. Należy sądzić, że kolatorzy oraz parafianie wywiązali się należycie ze swoich obowiązków, skoro stan świątyń – według źródeł z lat 1835–1839 – był dobry. Niemniej jednak rok później odnotowano, że przy cerkwi parafialnej należało wybudować nową dzwonnice, a budynek łykoszyński potrzebował pilnej naprawy³⁶. Jeszcze w tym samym roku na koszt parafian i kolatora rozpoczęto jego remont³⁷. Kolejne źródła, datowane na okres pomiędzy 1841 a 1855 r., zawierają informacje, że świątynia nabroska (w przeciwieństwie do filialnej) nadal wymagała remontu obejmującego podniesienie budynku oraz pokrycie dachu³⁸. Renowację rozpoczęto w 1855 r. i kontynuowano przez dwa lata, a jej efekty były trwałe co najmniej dekadę, do 1865 r.³⁹

Kolejnych danych o świątyniach tej parafii dostarcza wykaz o stanie cerkwi w dekanacie tomaszowskim z 1868 r. Z dokumentu tego wynika, że budynek

32 APL, ChKGK, sygn. 122, k. 255.

33 APL, ChKGK, sygn. 127, k. 159.

34 APL, ChKGK, sygn. 245, k. 22v.

35 APL, ChKGK, sygn. 149, s. 43, 108, 300.

36 APL, ChKGK, sygn. 151, s. 288.

37 Kolatorami byli wówczas: w Nabrożu – Leonard Chrzanowski, Tekla Drohojowska i Władysław Drohojowski; w Łykoszynie – Edward i Kaszylda Swieżawscy. Zob. *Ibidem*, s. 330.

38 APL, ChKGK, sygn. 151, s. 461; sygn. 154, s. 461, 671–672.

39 APL, ChKGK, sygn. 157, k. 209; sygn. 158, k. 121; sygn. 161, k. 182, 449.

sakralny w Nabrożu był w tak bardzo złym stanie, że wizytator zalecił wzniesienie nowego, a cerkiew filialną polecił wyremontować natychmiast⁴⁰. W ciągu dwóch lat nowej świątyni w Nabrożu jednak nie wzniesiono, o czym świadczy notacja informująca o tym, że nie wiadomo, kiedy powstały kościoły w tej miejscowości i w Łykoszynie. Zapis ten pojawił się w kolejnym wykazie cerkwi dekanatu tomaszowskiego z 1870 r.⁴¹, w którego dalszej części znalazła się adnotacja, że prace budowlane nad obydwoma obiektami trwają, a cerkwie zostaną wyposażone w ikonostas i carskie wrota.

Stan wyposażenia cerkwi nabroskiej w badanym czasie możemy prześledzić na podstawie XVIII–XIX-wiecznych źródeł. Pierwsza informacja pochodzi z protokołu wizytacji z 1732 r.⁴² W dokumencie tym z naczyń liturgicznych wymieniono: drewnianą puszkę *pro venerabilis*, dwa cynowe kielichy z cynowymi patenami⁴³, gwiazdę⁴⁴ oraz cynową łyżeczkę⁴⁵. Wyposażenie ołtarza stanowiły natomiast: korporał⁴⁶, antymins⁴⁷, dwa wozduchy⁴⁸, dwie zielone kromrasowe⁴⁹ zasłonki, osiemnaście różnych obrusów i białych chust, siedem koron, srebrna tabliczka, mosiężny trybularz ze szkłem na końcu⁵⁰ i dzwonek mszalny „do elewacji”. Z szat liturgicznych wymieniono dwa aparaty⁵¹ (adamaszkowy i żałobny) oraz cztery alby⁵². Spośród drukowanych ksiąg liturgicznych i kościelnych wizytator wymienił: ewangelię

40 APL, ChKGK, sygn. 165, k. 62v–63.

41 APL, ChKGK, sygn. 166, k. 355v–356.

42 APL, ChKGK, sygn. 103, k. 193.

43 Patena (*dyskos*) – „naczynie na hostie w postaci małego talerzyka lub metalowego talerza na nóżce, na którym umieszcza się chleb eucharystyczny”. Zob. A. Markunas, T. Ucztielec, *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*, Poznań 2001, s. 79.

44 Gwiazda (*asteriskos*, *zwiezdica*, *gwiezdzica*) – „dwa metalowe, zgięte łuki połączone na krzyż i stawiane nad chlebem eucharystycznym na dyskosie (patenie)”. „Skrzyżowane pałki dla podtrzymywania pokrowca (wozducha), stawiane na patenie, na której znajduje się hostia”. Zob. *Ibidem*, s. 15, 124.

45 Zwana jest także *łżicq* i służy do rozdawania Komunii św. w Kościele Wschodnim. Zob. *Ibidem*, s. 59.

46 Korporał – „lniane płótno, na którym stoi kielich i patena z hostią (pod monstrencją i cyborium) w czasie Mszy św.” Zob. *Ibidem*, s. 53.

47 Antymins – „jedwabna lub płócienna chusta przedstawiająca scenę złożenia Chrystusa do grobu, rozkładana na prestole do sprawowania Eucharystii”. Zob. *Ibidem*, s. 12–13.

48 Pokrowce i wozduch – 3 kawałki materiału, którymi kapłan kolejno nakrywa kielich i dyskos, przy czym trzecim pokrywa razem i kielich, i dyskos. Ten trzeci pokrowiec jest większy od dwóch poprzednich i nosi nazwę *wozduch*. Pokrowce podczas proskomydii (obrzędu przygotowania darów chleba i wina) symbolizują pieluchy Zbawiciela, a podczas liturgii wiernych – całun, którym był przykryty Chrystus. Wozduch natomiast jest symbolem ręcznika, którym była zawinięta głowa Zbawiciela.

49 Kromras – „odmiana raszy, zapewne w gorszym jej gatunku. Rasa (*aras*, *haras*, *harasz*, *rasza*) – szorstka, lekka tkanina wełniana z gorszych gatunków przędzy czesankowej, tkana splotem płóciennym, barwiona na żywe kolory”. Zob. I. Turnau, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999, s. 99, 153.

50 Trybularz – kadzielnica. Zob. A. Markunas, T. Ucztielec, *op. cit.*, s. 113.

51 Aparat to komplet przyborów i szat potrzebnych przy odprawianiu ceremonii, np. liturgicznych lub konoracyjnych. Zob. I. Turnau, *op. cit.*, s. 15.

52 Kolorem liturgicznym w Kościele wschodnim jest w zasadzie biały, używany w święta męczenników, a także podczas uroczystości pogrzebowych; jego odmianą jest złoty. Kolor niebieski przeznaczony jest natomiast dla święt Najświętszej Marii Panny, czerwony – Ducha Świętego, a fioletowy do uroczystości pokutnych. Zob. B. Snela, *Kolory liturgiczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. B. Migut, A. Szostek, R. Sawa, K. Gwóźdź, J. Herbut, S. Olczak, R. Popowski, t. 9, Lublin 2002, kol. 385–386.

powlekaną aksamitem, oktoich⁵³, triod postną i cwietań⁵⁴, psalterz⁵⁵, wielki i mały trebnik⁵⁶, apostoł⁵⁷ i służebnik uniewski⁵⁸. Ponadto w świątyni znajdowały się dwie księgi pisane ręcznie – triod cwieta i irmołoj⁵⁹.

Jak informuje protokół z 1760 r., od poprzedniej wizytacji cerkwi nastąpiły dość znaczne zmiany w wyposażeniu⁶⁰. Przybyła srebrna, a w środku pozłacana puszka *pro venerabilis* na tombakowym sedesie (postumencie), krzyż na sedesie cynowym, dwie pary cynowych rurowych lichtarzy i cynowa miernica⁶¹. Zwiększył się znacznie zasób szat liturgicznych, bowiem przybyło siedem kompletnych aparatów: haftowy cielisty⁶², kitajkowy niebieski⁶³, parterowy w kwiaty⁶⁴, turecki⁶⁵, materiałowy polski z czerwoną kapą, łyżakowy zielony⁶⁶ oraz grodeturowy „ze wszystkim”⁶⁷. Wyposażenie ołtarza powiększyło się o jeszcze jeden antymins, dwa korporały, półparterową niebieską sukienkę na figurę Najświętszej Marii Panny, zasłonę czerwoną z adamaszku, zasłonkę półparterową w różowe kwiaty, zasłonę różową z kitajki, pięć chorągwi na płótnie oraz dwa antependia⁶⁸.

53 Oktoich – „księga zawierająca materiał liturgiczny przeznaczony dla chóru i psalmisty podczas nabożeństw w cerkwi w ciągu tygodnia oraz w ciągu roku według ośmiu tonacji (głosów) śpiewu liturgicznego w cyklu ośmiotygodniowym”. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, *op. cit.*, s. 73–74.

54 Księgi liturgiczne zawierające porządek nabożeństw świąt ruchomych w Kościele wschodnim to triod postnaja i cwietańaja. Pierwsza z nich zawiera części zmienne liturgii godzin przedpościa i Wielkiego Postu, natomiast w drugiej znajdują się zmienne części liturgii godzin okresu paschalnego do niedzieli Wszystkich Świętych. Zob. B. Pańczuk, *Księgi liturgiczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. A. Szostek, E. Ziemann, R. Sawa, K. Gózdź, J. Herbut, S. Olczak, R. Popowski, t. 10, Lublin 2004, kol. 110.

55 Psalterz – „część księgi Liturgii zawierająca psalmy, podzielona na różne dni i pory dnia w cyklu czterotygodniowym”. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, *op. cit.*, s. 92.

56 Trebnik – „zbiór modlitw okazjonalnych i rytuałów towarzyszących posługom religijnym w Kościele wschodnim; księga posług zawierająca porządek udzielania sakramentów, sakramentaliów, błogosławieństw, tworząca z Liturgikonem księgę zwaną Euchologionem”. Zob. *Ibidem*, s. 112.

57 Apostoł – „księga zawierająca dzieje i listy apostołów”. Zob. *Ibidem*, s. 13.

58 Służebnik – „księga przeznaczona dla diakonów i prezbiterów Kościoła wschodniego, zawiera porządek nabożeństw i krótkie uwagi dla chóru lub psalmisty”. Zob. *Ibidem*, s. 100.

59 Irmoloj – „księga liturgiczna bizantyjsko-słowiańska zawierająca przeznaczone do śpiewu liturgicznego teksty zmiennych części porządku Służby Bożej jako liturgii mszalnej i jako liturgii godzin. Na treść irmologionu składają się teksty irmosów wybrane z oktoicha, obu triod i minei”. Zob. O. Narbutt, *Historia i typologia ksiąg liturgicznych bizantyjsko-słowiańskich. Zagadnienie identyfikacji według kryterium treściowego*, Warszawa 1979, s. 63.

60 APL, ChKGK, sygn. 110, s. 408.

61 Miernica – pojemnik na specjalny wonny olej – mirrę sporządzaną z wielu aromatycznych składników, stosowaną przy bierzmowaniu. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, *op. cit.*, s. 62.

62 Cielisty (ciałkowaty) – kremoworóżowy, kolor naśladujący jasną karnację białej kobiety. Zob. I. Turnau, *op. cit.*, s. 38.

63 Kitajka – „cienka, dość gęsta, gładka tkanina jedwabna o splocie płóciennym, jednobarwna lub mieniąca się, gdy wątek różni się barwą od osnowy. Najprostsza i najpospolitsza z tkanin jedwabnych [...]. Wyrabiana na Wschodzie, w XVII w. importowana do Polski z Turcji; za Stanisława Augusta wytwarzana w Grodnie”. Zob. *Ibidem*, s. 87.

64 Parterowa tkanina – wyrób jedwabny o kwiatowym wzorze. Zob. *Ibidem*, s. 133.

65 Tureccyzna – tkanina przetykana złotą lub srebrną nicią. Zob. *Ibidem*, s. 191.

66 Łyżak – wzorzysta tkanina konopna wysokiej jakości, tkana w pasy, farbowana lub drukowana w żywych kolorach. Wytwarzana w Polsce w XVIII w. jako naśladownictwo droższych tkanin jedwabnych, odzieżowych i obciowych. Zob. *Ibidem*, s. 109.

67 Grodetur – gęsta tkanina jedwabna średniej grubości, barwna, czasem wzorzysta. Zob. *Ibidem*, s. 65.

68 Antependium – dekoracyjna zasłona przedniej części mensy ołtarzowej z przedstawieniem scen z życia

Kolejna wizytacja, która miała miejsce w 1775 r., także wykazała wzrost możliwości skarbcza cerkiewnego⁶⁹. Przybyły bowiem następujące paramenty: krzyż procesjonalny z pasją, srebrna, połączana puszką z nakrywką, srebrny, wewnątrz połączany kielich z pateną, srebrne *vascula pro oleis sacris*, malowana chorągiew, para cynowych ampułek⁷⁰, trybularz, dwie korony, wotum dziękczynne i dzwonek do elewacji. Księgozbiór cerkiewny wzbogacił się o mszał wileński⁷¹, mszalik regionalny oraz trefołoj⁷². Wizytator nie wymienił natomiast notowanych wcześniej rękopisów (triod cwiety i irmołoj), co może oznaczać ich ubytek. Z szat liturgicznych przybyły trzy humerały⁷³ i trzy paski, a ubyły: jedna alba i jeden aparat⁷⁴. Zmiany zaszły także w wyposażeniu ołtarza, bowiem pojawiło się dziesięć tuwalni (ręczników)⁷⁵, jeszcze jeden antymins i korporał (w sumie było już ich po trzy).

Niewiele nowych informacji dotyczących paramentów cerkwi wniósł protokół wizytacji przeprowadzonej przez ks. J. Szporinga, która miała miejsce 16 września 1780 r.⁷⁶ Z rzeczy nowych w wyposażeniu ołtarza odnotowano drugie srebrne wotum i cztery sznury koralu. Cynowy krzyż został wymieniony. Wśród pozostałych kategorii akcesoriów przybyło: kolejny korporał, trzy obrusy oraz piętnaście zasłonek „różnej materii”. Z ksiąg liturgicznych zniknął trebnik. W przypadku szat liturgicznych nic nie uległo zmianie w stosunku do ostatniej wizytacji⁷⁷. W 1864 r. po raz pierwszy w cerkwi nabroskiej odnotowane zostały organy⁷⁸.

Uposażenie duchowieństwa

Podstawę uposażenia duchowieństwa stanowiły majątki beneficjalne i związane z nimi serwituty⁷⁹. Prawo do nich określała prezenta⁸⁰. Na beneficja plebańskie

Chrystusa, Matki Bożej lub świętych. Zob. B.M. Seniuk, *Osiemnastowieczna terminologia z zakresu architektury i sztuki cerkiewnej oraz organizacji Kościoła wschodniego. Materiały do słownika na podstawie protokołów wizytacyjnych Eparchii Włodzimierskiej*, w: *Polska–Ukraina. 1000 lat...*, s. 336.

69 APL, ChKGK, sygn. 122, k. 255–255v.

70 Ampułki – naczynia liturgiczne na wino i wodę. Zob. A. Markunas, T. Ucztiel, *op. cit.*, s. 11.

71 Mszał – księga liturgiczna zawierająca stałe i zmienne modlitwy celebransa w czasie Mszy św. Zob. *Ibidem*, s. 65.

72 Trefołoj (*minieja prazdnicznaja*) – „książka cerkiewna zawierająca wybór tekstów formularzy świątecznych większych świąt wyjętych z minei miesięcznej”. Zob. O. Narbutt, *op. cit.*, s. 128.

73 Humerał – biała lniana chusta, niekiedy z kapturem, okrywająca szyję i ramiona księdza, wkładana pod albę. Zob. A. Markunas, T. Ucztiel, *op. cit.*, s. 41.

74 Wizytator wymienił: aparat parterowy na dnie białym w różne kwiaty, „ze wszystkim”, parterowy na dnie zielonym w kwiaty białe, dwa kitajkowe stare, fioletowy żałobny „ze wszystkim” oraz kamlotowy żałobny.

75 B.M. Seniuk, *op. cit.*, s. 345.

76 APL, ChKGK, sygn. 127, k. 159–159v.

77 Co prawda liczba aparatów była taka sama, jednak ich opis nie do końca się zgadzał. Był to bowiem aparat parterowy na białym dnie w różne kwiaty, „ze wszystkim”, parterowy na dnie zielonym w białe kwiaty, „ze wszystkim”, parterowy na dnie zielonym, ze stulą, zielony stary, kitajkowy z kapą oraz kitajkowy fioletowy „ze wszystkim”.

78 APL, ChKGK, sygn. 163, k. 413.

79 J. Półciwiatek, *Z badań nad rolą gospodarczo-społeczną plebanii na wsi pańszczyźnianej ziemi przemyskiej i sanockiej w XVI–XIX wieku*, Rzeszów 1974.

80 Szerzej na temat prezent patrz: M. Trojanowska, *Dokumenty prezent na unickie beneficja parafialne w XVII i XVIII wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2004, t. 1, s. 325–355.

mogły składać się: ziemia uprawna, łąki, ogrody, dziesięciny (snopowa i w pieniądzu), kołеды, meszne i stołowe, przy czym dziesięciny przynosiły dochód wyższy niż posiadłości ziemskie⁸¹. W skład uposażenia wchodziły także dochody z karczm (prawo propinacji), młynów, sadzawek oraz z kapitałów złożonych na procenty. Na serwituty składały się natomiast: wolny wyrąb drewna w lasach na opał i budowę, prawo warzenia piwa i palenia gorzałki, korzystania z bezpłatnego mielenia w młynach dworskich, połowu ryb i sycenia miodu. Trzecim źródłem dochodów były opłaty *iura stolae*, których wysokość ustalano na podstawie specjalnych taks, a także wpływy z tacy i jałmużny⁸².

Dostępne źródła nie pozwalają określić pierwotnego uposażenia plebanów nabroskich. Protokół powizytacyjny z roku 1732⁸³ pokazuje, że beneficjum duchownych nie było zbyt zasobne. Składały się na nie bowiem dwa półłanki gruntu ornego, na których można było wysiać dwa korce zboża, ogród, gdzie stała plebania z folwarkiem, a także łąka o wielkości „dwóch kosiarzy” (tzn. dwóch kosiarzy potrzebowano jednego dnia na jej skoszenie, a jeden – dwóch dni, kosząc od wschodu do zachodu słońca⁸⁴). Powiększenie stanu posiadania nastąpiło po 1732, a przed 1775 r., ponieważ w protokole wizytacji z 1775 r. znajdujemy zapis o rozszerzeniu arealu⁸⁵, a położenie tych ziem zostało w dokumencie dość dokładnie określone. Na grunty orne składały się trzy półłanki. Pierwszy z nich usytuowany był za karczmą, przy czym z jednej strony graniczył z polem Hradziuka Myszka, a z drugiej – z drogą prowadzącą do Łaszczowa i zajmował obszar na sześć dni orania. Półłanek drugi położony był na Kalinowicy, z jednej strony sąsiadujący z polem kościelnym, z drugiej – z niwką Balawendra. Obejmował on powierzchnię „na osiem dni orania”. Trzeci półłanek natomiast usytuowany był za groblą. Wcześniej wspomnianą łąką, obok której był ogród, znajdowała się natomiast na Kalinowicy. Pleban pobierał również dziesięcinę w wymiarze kopy żyta od ćwiertników i 30 snopów od półćwiertników.

Kolejna wzmianka o dochodach parocha nabroskiego pochodzi z XIX w. i znajduje się w *Wykazie rocznym dochodów duchowieństwa obrządku greckokatolickiego w diecezji chełmskiej mieszkającego z liczbą kościołów, klasztorów i osób duchownych w roku 1815 sporządzonym*. Źródło to informuje, że pleban osiągnął dochód z gruntów w wysokości 250 zł i pobrał dziesięcinę w wysokości 100 zł⁸⁶.

W odniesieniu do roku 1816 dysponujemy trzema zapisami dotyczącymi zarówno uposażenia, jak i dochodów parocha⁸⁷. Pierwszy z nich określa obszar

81 Meszne i stołowe były daninami wypłacanymi przez wiernych swojemu parochowi w formie pieniężnej lub w naturze. Pierwsza z nich pobierana była za odprawianie mszy, druga – od domów parafian. Zob. A. Zajda, *Nazwy staropolskich powinności feudalnych, danin i opłat (do 1600 roku)*, Warszawa–Kraków 1979, s. 126, 186.

82 Szerzej na temat *iura stolae* patrz: M. Karbownik, *Ofiary iura stolae na ziemiach polskich w latach 1285–1918*, Lublin 1995.

83 Wizytacja cerkwi w Nabrożu z 10 X 1732 r. Zob. APL, ChKGK, sygn. 103, k. 193.

84 Podobnie na ilość dni orki była określana powierzchnia pola ornego, co oznaczało, w ciągu ilu dni oracz mógł je w całości zorać, orząc od wschodu do zachodu słońca. Szerzej zob.: J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2005, s. 182–183.

85 Wizytacja cerkwi w Nabrożu z 14 XII 1775 r. Zob. APL, ChKGK, sygn. 122, k. 255v.

86 APL, ChKGK, sygn. 147, s. 6, 26.

87 APL, ChKGK, sygn. 230, k. 2v.

gruntów we wszystkich wsiach na 48 mórg, a wysokość dochodów na 84 zł⁸⁸. Pleban zebrał także dziesięcinę snopową w ilości 40 kop, której wartość została określona na 160 zł. Druga informacja pochodzi z *Sumariusza wiadomości podań realności przez proboszczów dekanatu tyszowieckiego*⁸⁹ i dotyczy obszarów gruntów plebańskich w poszczególnych wsiach parafialnych. W Nabrożu paroch posiadał 28 mórg i 1231 sążni ziemi uprawnej, 1 morgę i 1136 sążni łąki oraz 1 morgę i 194 sążni ogrodu, z których zebrał 19 kop i 30 snopów danin zwanych iskop⁹⁰ oraz meszne. Własność plebańska w Łykoszynie miała natomiast powierzchnię 17 mórg i 1245 sążni gruntów uprawnych oraz 1263 sążni ogrodu, a pobrany z niej dochód wyniósł 11 kop z iskopu oraz mesznego. Z pozostałych wsi wchodzących w skład parafii, tj. z Tuczap, Mołożowa i Kryszyzna, proboszcz zgromadził iskop w wysokości odpowiednio 14 kop i 13 snopów z pierwszej wsi, 5 kop i 30 snopów z drugiej i 6 kop z trzeciej. I wreszcie trzecia informacja pochodzi z *Tabeli duchowieństwa świeckiego dekanatu tyszowieckiego powiatu tomaszowskiego, wyjaśniająca stan każdego beneficjum G.U. z wyrażeniem osobnym każdej cerkwi, czyli kościoła skoncentrowanego ze swoimi przysiółkami dnia 28 maja 1816 r. sporządzonej*⁹¹. Podobnie jak poprzednie, tak i to źródło określa ilość gruntów i dochód w poszczególnych wsiach parafialnych. Zgodnie z danymi notowanymi w tym dokumencie w Nabrożu było 29 mórg plebańskich, a dochód z nich wyniósł 58 zł. Z tej wsi pleban zebrał 18 kop dziesięciny, które miały wartość 72 zł. W Łykoszynie natomiast proboszcz posiadał 23 morgi i czerpał z nich zysk w wysokości 46 zł. Paroch zgromadził ponadto 11 kop dziesięciny o wartości 47 zł.

Powyższe dane – jak widać – różnią się, zarówno co do ilości gruntu, jak i wielkości daniny zbożowej. Niestety, wykaz dochodów i wydatków parafii z 1818 r. nie pozwala dokonać weryfikacji wcześniejszych informacji, bowiem zanotowano w nim tylko sumę wydatków kościelnych, które w tymże roku wyniosły 150 zł, a także przychodów – 473,08 zł⁹². Również dokument z 1819 r. określa pełny dochód bez podania jego części składowych, jednak pozwala stwierdzić, że w ciągu roku zyski plebana wyraźnie się zmniejszyły, osiągając 285 zł, 20 gr i 6 den⁹³. Na podstawie wszystkich powyższych informacji trudno natomiast wyciągać wnioski, ponieważ dane są niekompletne i być może nieporównywalne. Możliwe bowiem, że wartości notowane na początku XIX w. występują w różnych jednostkach monetarnych, np. w złotych Księstwa Warszawskiego lub złotych Królestwa Kongresowego⁹⁴.

88 W Królestwie Polskim obowiązywał system miar zwany *nowopolskim*. Morga liczyła 0,56 ha, sążeń – 172,8 cm². Morga wiedeńska odpowiadała 0,5755 ha, a sążeń wiedeński – 3,6 m². Zob. J. Szymański, *op. cit.*, s. 173–174, 177.

89 APL, ChKGK, sygn. 230, k. 5.

90 Iskop – danina oddawana w zbożu. Zob. J. Kość, *Słownictwo regionalne w XVII–XVIII-wiecznych księgach miejskich wschodniej Lubelszczyzny*, „Studia Językoznawcze” 1988, t. 13, s. 73.

91 APL, ChKGK, sygn. 230, k. 8.

92 APL, ChKGK, sygn. 147, s. 134.

93 APL, ChKGK, sygn. 230, k. 23v–24.

94 I. Ichnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, cz. I, Warszawa 1967, s. 85–86.

Kolejne informacje dotyczące uposażenia i dochodów parafii w Nabrożu pochodzą dopiero z roku 1841⁹⁵. W źródle opisane zostały elementy składowe funduszu cerkiewnego⁹⁶. Według tych danych wielkość użytków w poszczególnych wsiach nie zmieniała się i była na poziomie z 1816 r. Bardziej szczegółowo określono natomiast kwestie związane z dziesięciną. W przypadku Kryszyna była ona – jak czytamy w źródle – pobierana w wysokości jednej kopy od ćwiertnika, a w pozostałych wsiach – po 30 snopów od ćwiertnika i po 15 od zagrodnika.

Następne trzy informacje dotyczące dochodów plebana pochodzą z lat 1844–1857⁹⁷. Jak dowodzą dokumenty, roczny zysk proboszcza w tym okresie kształtował się na prawie identycznym poziomie, wahając się od 70,38 srebrnych rubli w 1844 r. do 71,59 w 1857 r.⁹⁸ Ostatnie przed likwidacją unii dane na temat uposażenia parocha pochodzą z wykazu dotyczącego parafii dekanatu tomaszowskiego z 1870 r. Według tego źródła gospodarstwo plebana w Nabrożu zajmowało obszar 46 mórg, z czego 43 stanowiły grunty orne, a trzy – łąka⁹⁹.

Jak już wcześniej wspomniano, proboszcz regularnie czerpał dochód z opłat *iura stolae*, czyli z ofiar składanych z tytułu pełnienia posługi kapłańskiej¹⁰⁰. Dla parafii Nabroź dysponujemy danymi dotyczącymi lat 1817–1819, zgodnie z którymi *iura stolae* w tych latach kształtowały się na poziomie 70, 60 i 56 zł rocznie¹⁰¹. W tym samym okresie w dekanacie tyszowieckim paroch z Czartowca uzyskał odpowiednio: 50, 42 i 28 zł rocznie, w Kłątwach – 50, 30 i 46 zł, w Pienianach – 74, 56 i 47 zł, w Grodyślavicach – 90, 81 i 50 zł, w Żernikach – 90, 80 i 40 zł¹⁰². W sąsiednim dekanacie tomaszowskim natomiast paroch z Przeorska pozyskał 65, 34 i 45,20 zł, z Łosińca – 86, 90 i 60 zł, a w Majdanie Sopockim – 50, 45 i 35 zł¹⁰³. Gdy porównamy zatem dochód z *iura stolae* uzyskany przez proboszcza w Nabrożu z zyskami w wymienionych wyżej parafiach, wyraźnie widać, że kształtował się on na średnim poziomie.

95 Wykaz obejmujący stały fundusz na utrzymanie kościołów, ułożony dnia 16 I 1841 r. Zob. APL, ChKGK, sygn. 151, s. 374.

96 *Ibidem*, s. 374.

97 Był to roczny dochód plebana składający się z zysków z gruntów i procentu od kapitałów za lata 1844, 1854 i 1857. Zob. APL, ChKGK, sygn. 152, s. 44–45; sygn. 155, k. 258; sygn. 156, k. 505.

98 1 rubel = 6¼ złotego = 200 groszy. 1 kopiejka = 1/13 złotego = 2 grosze. Zob. I. Ichnatowicz, *op. cit.*, s. 86.

99 APL, ChKGK, sygn. 167, k. 86v–87.

100 Prawo do pobierania opłat *iura stolae* wynikało ze spełniania przez duchownych określonych posług religijnych, takich jak chrzest, zapowiedzi, ślub, pogrzeb czy błogosławieństwa kobiety po ślubie i chrzcie dziecka (tzw. *wywody*). Zob. M. Karbownik, *Ofiary iura stolae...*; idem, *Opodatkowanie duchowieństwa i dóbr kościelnych na ziemiach polskich w okresie zaborów 1772–1918*, Lublin 1998, s. 49–52. W 1818 r. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydała taksy wysokości opłat *iura stolae*, w których kluczowa była przynależność do jednej z trzech klas, na jakie zostali podzieleni parafianie w zależności od posiadanego majątku. Zob. Aneks nr 1 i nr 2.

101 APL, ChKGK, sygn. 147, s. 163; sygn. 230, k. 23v–24.

102 APL, ChKGK, sygn. 230, k. 23v–28.

103 APL, ChKGK, sygn. 147, s. 163; sygn. 228, k. 10–10v, 11v–12.

Plebania i zabudowania ekonomiczne

Pierwsza, bardzo enigmatyczna wzmianka o plebanii w Nabrożu, ograniczająca się do zapisu „Ogród, na którym plebania z folwarkiem stoi”, pochodzi z roku 1732¹⁰⁴. Kolejną datuje się na 1775 r., kiedy to wizytujący wówczas parafię ks. M. Grabowiecki – dziekan strzemielecki – przy opisie beneficjum plebana nabroskiego zapisał: „Ogród, na którym stoi nowa drewniana plebania i gumno chruściane”¹⁰⁵. Analogiczną adnotację zamieścił w dokumentach powizytacyjnych ks. J. Szporing pięć lat później¹⁰⁶.

Kolejne, już XIX-wieczne notacje o plebaniach w Nabrożu i Łykoszynie pochodzą z lat 1841–1865¹⁰⁷. W przypadku Łykoszyna sytuacja jest klarowna, ponieważ – jak informują dokumenty – w tej miejscowości nie było wówczas ani plebanii, ani zabudowań gospodarczych. Pojawiają się w źródłach jedynie polecenia kierowane do kolatorów i parafian nawołujące do odbudowy obiektów, jednak nie odniosły one żadnego skutku.

Zgoła odmiennie przedstawia się sytuacja w przypadku plebanii nabroskiej, w odniesieniu do której dokumenty powyższe¹⁰⁸ wzajemnie się uzupełniają i pozwalają na odtworzenie zarówno wyglądu plebanii, jak i jej stanu technicznego w poszczególnych latach. Wykaz o stanie tego obiektu z 1841 r. informuje, że probostwo w Nabrożu było dość przestronne, jednak wymagało remontu. Renowacja albo też wzniesienie nowego budynku zostało przeprowadzone przed 1850 r., ponieważ w wykazie dotyczącym stanu zabudowań „plebanalnych i ekonomicznych” z tego roku określono stan plebanii jako dobry. W tym źródle po raz pierwszy podano konkretniejsze dane dotyczące obiektu. Była to budowla drewniana o długości 21 i szerokości 11 łokci¹⁰⁹. Wewnątrz znajdowały się dwa pokoje, kuchnia i spiżarnia. Po raz pierwszy wymieniony został także dom diaka (psalmisty), wykonany z chrustu i oceniony jako pozostający „w dobrym stanie”.

W kolejnych dokumentach informacje dotyczące budynków gospodarczych powtórzono, przy czym w źródle z 1856 r. dodatkowo zanotowano, że zarówno plebania, jak i dom diaka były pokryte słomą, a także, że ostatni z wymienionych obiektów był w złej kondycji. Budynek musiał zostać jednak szybko wyremontowany, skoro o rok późniejszy dokument informuje o jego dobrym stanie. Wartym odnotowania jest też fakt, że w latach 1858–1859 plebania była asekurowana na 40 zł, a zabudowania gospodarcze na 15 zł¹¹⁰. W interesującym nas okresie ostatnia wzmianka dotycząca plebanii pochodzi z 1860 r. i mówi ogólnie, że obiekt był w dobrym stanie, natomiast dom diaka – w złym.

Dzięki *Wykazowi zabudowań plebanalnych, ekonomicznych i służ kościelnych w parafiach dekanatu tyszowieckiego mieszczących się w 1865 r.* wiadomo, że ple-

104 APL, ChKGK, sygn. 103, s. 193.

105 APL, ChKGK, sygn. 122, k. 255v.

106 Wizytacja cerkwi parafialnej w Nabrożu 16 IX 1780 r. Zob. APL, ChKGK, sygn. 127, k. 159v.

107 APL, ChKGK, sygn. 151, s. 420; sygn. 154, s. 211; sygn. 157, k. 217v; sygn. 158, k. 127v; sygn. 159, k. 80.

108 *Ibidem*.

109 Łokieć nowopolski miał 57,6 cm długości. Zob. J. Szymański, *op. cit.*, s. 173.

110 APL, ChKGK, sygn. 159, k. 80; sygn. 160, k. 331.

bania nabroska spaliła się w 1863 r.¹¹¹ Z kolei wykaz o zabudowaniach plebańskich w dekanacie tomaszowskim z 1868 r. informuje, że plebania była domem drewnianym z czterema izbami. Obok proboszczówki był pozostający w dobrym stanie dom dla diaka z dwoma izbami¹¹². Ostatnich danych o plebanii i budynkach przed likwidacją parafii unickiej w Nabrożu dostarcza wykaz z 1870 r.¹¹³ Źródło to, podobnie jak i poprzednie tego typu wykazy, zawiera zapisy bardzo ogólne, zgodnie z którymi domostwo parocha stanowił drewniany budynek z czterema pokojami, a diaka – również drewniany obiekt z jednym pokojem.

Niezbędnym elementem gospodarstwa plebańskiego były zabudowania gospodarcze. Pierwsza informacja o budynkach ekonomicznych przy tej cerkwi pochodzi z protokołu wizytacji, która miała miejsce 10 listopada 1732 r.¹¹⁴ Dane przedstawione w tym dokumencie są bardzo ogólne i ograniczają się do stwierdzenia, że w ogrodzie obok plebanii znajdował się folwark¹¹⁵. W związku z tym, że w okresie staropolskim mianem *folwarku* określano gospodarstwo rolne lub rolno-hodowlane¹¹⁶, można być pewnym, że paroch posiadał budynki przeznaczone dla zwierząt typu stajnia, wołownia czy chlew, a także pomieszczenia na paszę, takie jak spichlerz, stodoła czy szopa. W kolejnych dwóch protokołach wizytacji z 1775 i 1780 r. jest mowa o nowo postawionym chruścianym gumnie.

Jak już wyżej zaznaczono, pod koniec XVIII lub na początku XIX w. do Nabroża dołączono jako filialną parafię w Łykoszynie. Niestety nie wiemy, w jakim stanie znajdowały się jej zabudowania gospodarcze w momencie przyłączenia. Wiemy natomiast, że od 1841 do 1865 r. przy tej cerkwi takich obiektów nie było.

Niewiele nowych informacji na temat nabroskich przyparafialnych budynków ekonomicznych zawiera wykaz z 1841 r., który ogólnikowo stwierdza, że „zabudowania gospodarskie potrzebują naprawy”¹¹⁷. Bardziej szczegółowe są natomiast źródła z 1850 i 1855 r. Dzięki nim wiemy, że w gospodarstwie plebana znajdowały się dwie stodoły, obora, szopa i nieokreślona liczba chlewow¹¹⁸. W jednym z tych dokumentów dodatkowo zanotowano, że wszystkie te budynki wykonane były z chrustu. O rok późniejszy wykaz podaje dwie nowe informacje: w gospodarstwie pojawił się drewniany spichlerz, a ponadto co prawda ubyła jedna stodoła, ale ilość szop zwiększyła się do dwóch¹¹⁹. Na podstawie tych danych możemy wnioskować, że jedna ze stodoł się zawaliła, a z pozostałego, dobrego materiału postawiono nową szopę. Jak się jednak okazało, nie tylko stodoła mogła być w złym stanie. Również jakość pozostałych budynków mogła pozostawiać wiele

111 APL, ChKGK, sygn. 161, k. 449.

112 APL, ChKGK, sygn. 165, k. 58v–59.

113 APL, ChKGK, sygn. 166, k. 361v–362.

114 APL, ChKGK, sygn. 103, s. 193.

115 „Każdy w Polsce folwark czyli dwór, albo jest taki, że w nim sam pan mieszka, albo też, że w nim tylko trzyma jakiego ekonomia. Pierwszy, oprócz budynków gospodarskich musi mieć mieszkanie dla pana; drugi obejdzie się bez niego”. Zob. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, t. 2, Warszawa 1985, s. 161.

116 M. Kamler, *Folwark*, w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do roku 1945*, red. A. Mączak, Warszawa 1981, s. 173–176.

117 APL, ChKGK, sygn. 151, s. 420.

118 APL, ChKGK, sygn. 154, s. 211; sygn. 155, k. 73.

119 APL, ChKGK, sygn. 156, k. 215.

do życzenia, skoro w wykazie zabudowań gospodarczych z 1860 r. zanotowano: „Zabudowania ekonomiczne chylą się ku upadkowi”¹²⁰.

Kolejnych informacji na ten temat dostarcza *Wykaz zabudowań plebanalnych, ekonomicznych i służ kościelnych w parafiach dekanatu tyszowieckiego mieszczących się w 1865 r.*, który informuje, że w tym czasie nie było żadnych zabudowań gospodarczych, ponieważ spaliły się one w 1863 r.¹²¹ Należy sądzić, że po 1865 r. budynki te zostały w jakiejś części odbudowane, ponieważ w podobnym dokumencie sporządzonym w 1868 r. jest mowa o takich obiektach (bez wymienienia ich ilości) z zaznaczeniem, że były one w dobrym stanie¹²². Potwierdził to bardziej dokładny wykaz z 1870 r., w którym stwierdzono, że gospodarstwo parocha stanowiły cztery budynki¹²³. Zanotowano tam także, że w cerkwi w Łykoszynie nie było żadnych zabudowań tego typu.

Duchowni

Wśród duchowieństwa unickiego do XVIII w. nie było podziału na proboszczów (plebanów), wikariuszy czy też prebendarzy. Jeżeli w cerkwi był więcej niż jeden duchowny, wówczas wszyscy na równi sprawowali liturgię, udzielali sakramentów i spełniali inne posługi kapłańskie. Dopiero po synodzie w Zamościu w 1720 r. przyjął się termin *paroch* odnoszący się do rządcy parafii¹²⁴. Objęcie parafii przez proboszcza wymagało natomiast uzyskania zgody kolatora, ponieważ prawo nadawania prezenty na beneficjum mieli właściciele dóbr. Należy zaznaczyć, że udzielenie prezenty kolatorskiej wiązało się z wniesieniem przez kandydata do probostwa stosownej opłaty na rzecz kolatora¹²⁵. Po spełnieniu tych warunków biskup instytuował pretendenta, a wprowadzenia prezbitera na urząd proboszcza dokonywał w imieniu biskupa dziekan.

W oparciu o zgromadzone dokumenty można odtworzyć 21-osobową grupę duchownych, którzy byli związani z cerkwią w Nabrożu w interesującym mnie okresie. Dane te, zaprezentowane w tabeli nr 1, należy uznać za niepełne, ale ich uzupełnianie może postępować wraz z odkrywaniem nowych źródeł. Wypada jedynie dodać, że po likwidacji unii pierwszym duchownym prawosławnym w Nabrożu został Ludwik Waszkiewicz, który zanim przeszedł na prawosławie, był proboszczem unickim w tej parafii¹²⁶.

120 APL, ChKGK, sygn. 161, k. 177.

121 *Ibidem*, k. 449.

122 APL, ChKGK, sygn. 165, k. 58v–59.

123 APL, ChKGK, sygn. 166, k. 361v–362.

124 Na temat postanowień Synodu w Zamościu i latynizacji cerkwi patrz: E. Likowski, *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku uważane głównie ze względu na przyczynę jego upadku*, t. 1, Warszawa 1906, s. 38–59; Г. Хрущевич, *История Замойского собора (1720 года)*, Вильна 1880, s. 155–267; A. Gil, I. Skoczylas, *op. cit.*, s. 325–342; D. Ciołka, *Latynizacja Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej po synodzie zamojskim*, Białystok 2014.

125 Kolator (*collator*) – patron sprawujący aktualnie opiekę materialną nad cerkwią, posiadający prawo opiniowania kandydatów na proboszczów. Zob. B.M. Seniuk, *op. cit.*, s. 337.

126 APL, ChKGK, sygn. 170, k. 469v.

Tab. 1. Duchowni cerkwi w Nabrożu do 1875 r.

Imię i nazwisko	Funkcja w Nabrożu	Data odnotowania w źródłach
(?) Iwanowicz	pop	1674
Laurenty Kozakiewicz	prezbiter, instygator duchowny	3 V 1684
Tymosz Tymochowicz	prezbiter	3 V 1684
Jakub Szymański	prezbiter	28 IV 1686
Jan Kiryłowicz	prezbiter	27 IV 1724, 5 IV 1731
Jan Waszkiewicz	paroch	25 II 1734
Jan Tyski	koadiutor	25 II 1734
Semen Podkowicz	paroch	przed XII 1756
Andrzej Podkowicz	paroch	XII 1756
Teodor Sanocki	paroch	1761
Bazyli Tyski	komendarz	1761
Jan Artecki	paroch	27 VII 1761, † 5 VIII 1767
Teodor Lipczewski	paroch	16 IX 1767 – 3 XI 1811
Antoni Hryniowiecki	kooperator	do 5 V 1808
Teodor Jasiewicz	wikary	1814–1816
Teodor Sajkiewicz	wikary/administrator	od 19 II 1814
	paroch	18 VIII 1819 do 5 III 1841 (zrezygnował)*, † 10 VI 1841
Jakub Koźmiński	wikary	1822
Józef Sajkiewicz	kooperator	3 XII 1830 – 7 IV 1832
Bazyli Waszkiewicz	administrator	od 20 II 1842
	proboszcz	od 8 V 1846, † 21 VIII 1867
Paweł Piotr Panasiewicz	administrator	po 21 VIII 1867
Ludwik Waszkiewicz	administrator	od 27 II 1872

* W liście imiennej duchowieństwa ułożonej 1 I 1841 r. ks. Teodor Sajkiewicz odnotowany jest jako emeryt. Zob. APL, ChKGK, sygn. 151, s. 393.

Źródło: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Archiwum Skarbu Koronnego [dalej: ASK], sygn. 72, k. 337; Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Chełmski Konsystorz Greckokatolicki [dalej: ChKGK], sygn. 1, s. 2–3, 106; sygn. 2, s. 1–2; sygn. 43, s. 17, 137; sygn. 44, s. 34; sygn. 146, s. 155; sygn. 147, s. 14, 18, 84, 114, 127, 152, 172, 245, 255, 273; sygn. 148, s. 26, 69, 157; sygn. 149, s. 20, 87, 173; sygn. 150, s. 21, 81, 131, 168, 323, 377; sygn. 151, s. 316, 393, 510, 532; sygn. 152, s. 38–39; sygn. 154, s. 68, 91, 130, 295, 496, 526–527, 593, 731, 767; sygn. 155, k. 147, 255; sygn. 156, k. 74, 163, 249, 391v, 504, 684v; sygn. 158, k. 136; sygn. 159, k. 96; sygn. 160, k. 79; sygn. 161, k. 119, 399v; sygn. 163, k. 193, 230; sygn. 172, k. 32; sygn. 595, k. 274; sygn. 636, s. 76, 79, 162, 262, 831; sygn. 640, s. 48; sygn. 642, s. 8; sygn. 643, s. 35–37; sygn. 646, s. 130–131; sygn. 814, k. 1; sygn. 961, k. 5, 7; sygn. 998, s. 2–3; sygn. 999, k. 2–2v; APL, Księgi miasta Tyszowce, sygn. 3, s. 544; sygn. 4, s. 166

Podstawowym obowiązkiem duszpasterskim było odprawianie nabożeństw cerkiewnych i sprawowanie posług religijnych (chrzty, śluby, grzebanie zmarłych, spowiedź). Ważnym elementem pracy duchownego było także nauczanie wiernych zasad wiary Cerkwi greckokatolickiej i niedzielno-święteczne odmawianie pacierzy. Obowiązkiem kapłanów unickich było również wykonywanie rozporządzeń władz zwierzchnich i prowadzenie ksiąg stanu cywilnego. Plebani natomiast, ze względu na fakt, że byli zarządcami majątku parafialnego, mieli troszczyć się o posiadane dobra. Do proboszcza należało także dawanie wiernym swoim

postępowaniem przykładu wzorowego, moralnego prowadzenia się i chrześcijańskiego życia.

Z reguły duchowni wypełniali ciężące na nich powinności zgodnie z zasadami Cerkwi, chociaż zdarzały się odstępstwa w tym zakresie. Niestety, nie dysponujemy zbyt bogatym materiałem źródłowym informującym o pracy duszpasterskiej księży w parafii Nabród, ale możemy się domyślać, że jej jakość nie zawsze była zadowalająca. Wizytujący parafię biskup M. Ryłło napominał bowiem proboszcza, Bazylego Tyskiego, że „naukę duchową w niedzielę i święta dla ludzi miewać powinien po mszy, a katechizm po obiedzie”¹²⁷, a dodatkowo kazał mu wykopać „sakra, czyli dołek w ziemi [...] na składowanie rzeczy poświęconych zepsutych” i zabronił niepokoić wdowę po ostatnim parochu – Annę Podkowiczową. Wydaje się, że nie były to jedyne grzechy księdza, skoro otrzymał on nakaz odbycia ośmiodniowych rekolekcji w czasie najbliższego postu w klasztorze bazylianów w Zamościu¹²⁸. Innym przykładem niewypełniania powinności duszpasterskich przez proboszcza może być sprawa między instygatorem duchownym Laurentym Kozakiewiczem a Tymoszem Tymochowiczem – prezbiterem cerkwi w Nabrożu, którzy zamiast żyć przykładnie, „zawsze się wadzą”. Duchowni siali zgorszenie wśród wiernych, najpierw spożywając razem alkohol, a potem się bijąc¹²⁹.

Zachowane dokumenty informują, że od 1867 r. proboszcz w Nabrożu miał do pomocy diaka, czyli osobę posługującą do mszy, która choć nie była kapłanem czy diakonem (tj. osobą, posiadającą święcenia), mogła czytać Pismo św., śpiewać, sprzątać cerkiew itd. Na to stanowisko 22 czerwca 1870 r. został mianowany Ignacy Hrycakiewicz¹³⁰, o którym wiadomo, że urodził się 1 stycznia 1840 r. i ukończył szkołę diaków w Chełmie. Zanim zaczął pracować w Nabrożu, rok przebywał w Dubie, od 1862 r. przez 3 lata w Terebinii, a następnie w Starej Wsi.

Jak wspomniano, ilość materiałów źródłowych informujących o pracy duszpasterskiej księży w parafii Nabród jest szczątkowa. Hanna Dylągowa zauważyła jednak, że poziom wiedzy religijnej wiernych był odbiciem poziomu duchownych. Mało umiejący ksiądz niewiele mógł nauczyć swych parafian, zwłaszcza że ci ostatni najczęściej byli chłopami i nie korzystali z innych źródeł wiedzy¹³¹.

Wierni

Dane dotyczące ilości wiernych w parafii nabroskiej są bardzo ubogie. Pochodzą one dopiero z XVIII w. i znajdują się w protokołach powizytacyjnych. Co więcej, dokumenty te nie podają liczby wiernych, a jedynie ilość parafian „sposobnych do spowiedzi”. Pierwsza tego typu wzmianka pojawiła się w protokole powizytacyjnym biskupa M. Ryłły. Według tego źródła w 1760 r. w parafii Nabród

127 APL, ChKGK, sygn. 110, s. 408.

128 Na temat rekolekcji kapłańskich patrz: W. Bobryk, *Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku*, Lublin 2005, s. 72–74.

129 Sąd duchowny 3 V 1684 r. kazał im się pogodzić. Zob. APL, ChKGK, sygn. 1, s. 2–3.

130 APL, ChKGK, sygn. 170, k. 6v–7.

131 H. Dylągowa, *Dzieje unii brzeskiej...*, s. 41.

było 220 wiernych mogących przyjmować sakrament komunii. Natomiast według protokołu z 1775 r. liczba ta spadła do 156. Oczywiście wykaz wiernych przystępujących do poszczególnych sakramentów nie pozwala nam na określenie liczby parafian, ale może dostarczyć przynajmniej szczytkowych informacji o stanie i dynamice zaludnienia parafii, pozwalając tym samym nieco bliżej opisać jej strukturę demograficzną. Wyciąganie jednak tylko na tej podstawie daleko idących wniosków na temat liczby wiernych w parafii jest nieuzasadnione i może prowadzić do dużych nieścisłości czy też przekłamań.

Mając tego typu dane i chcąc oszacować ogólną liczbę wiernych, należy za Cezarym Kukło do osób przyjmujących komunię doliczyć co najmniej 25% wiernych, bowiem tyle było przeciętnie dzieci młodszych¹³². Informacje dotyczące liczby ludności parafialnej w XIX w. pochodzą ze spisów statystycznych i raportów periodycznych dziekanów i notowane są w dwojaki sposób. Pierwszy typ danych zawiera tylko ogólną liczbę wiernych, natomiast drugi określa dodatkowo liczbę sposobnych do spowiedzi. Niestety, tak dokładne informacje występują tylko w ośmiu przypadkach. Na ich podstawie obliczono, że osoby mogące przystępować do sakramentów stanowiły od 77,8% do 87,7% wiernych, a średnia dla tych czterech lat kształtowała się na poziomie ok. 84,5%. I właśnie taki współczynnik posłużył do oszacowania ludności mogącej przyjmować sakramenty w okresach, dla których brakowało pełnych danych. Uzyskane w taki sposób wskaźniki wykorzystano z kolei do określenia liczby ludności parafii unickiej w Nabrożu w latach 1760–1875 (tab. 2).

Tab. 2. Liczba wiernych parafii unickiej w Nabrożu w latach 1760–1875

Lata		1760	1775	1780	1811	1816	1817	1819	1829	1832	1837	1838
Liczba wiernych	ogółem:	375	625	625	720	720	912	829	744	620	650	651
	sposobnych do spowiedzi:	300	500	500	560	560	770	701	629	524	549	550
Lata		1839	1840	1841	1846	1849	1851	1852	1853	1854	1855	1856
Liczba wiernych	ogółem:	670	676	630	780	790	798	908	754	546	672	650
	sposobnych do spowiedzi:	566	571	532	659	668	674	762	637	461	568	566
Lata		1857	1858	1859	1860	1862	1863	1868	1870	1871	1872	1875
Liczba wiernych	ogółem:	651	666	700	701	754	787	820	928	953	953	982
	sposobnych do spowiedzi:	564	580	614	614	637	665	610	717	805	805	800

Źródło: APL, ChKGK, sygn. 110, s. 408; sygn. 122, k. 255v; sygn. 127, k. 159; sygn. 146, s. 197, 252; sygn. 147, s. 163; sygn. 148, s. 249; sygn. 149, s. 234; sygn. 150, s. 353; sygn. 151, s. 82, 165, 341; sygn. 152, s. 38–39; sygn. 154, s. 115, 257, 473, 751; sygn. 155, k. 121, 255, 348; sygn. 156, k. 102, 288, 331v, 582, 695; sygn. 157, k. 229; sygn. 158, k. 20, 130; sygn. 159, k. 92; sygn. 161, k. 144; sygn. 163, k. 94, 330, 434; sygn. 166, k. 341v–342; sygn. 167, k. 597v–598, 615v–616

Można zauważyć, że w niektórych latach liczba ogółu wiernych w stosunku do ilości osób przyjmujących sakramenty była zdecydowanie niższa niż w pozostałych przypadkach. Należy sądzić, że w tych czasach urodziło się więcej dzieci, co znalazło odzwierciedlenie w strukturze wiernych, bowiem ilość parafian wzrastała, a tym samym odsetek dorosłych mogących przystąpić do spowiedzi zmniejszał się.

Dwa razy w przebadanych źródłach podana została liczba ludności parafii rozpisana na poszczególne wsie. Według pierwszej informacji z 1819 r., w siedzibie w Nabrożu było 167 wiernych, w Tuczapach – 263, w Mołożowie – 121 i w Kryszynie – 122¹³³. Z kolei według wykazu za 1857 r. w Nabrożu było 89 wiernych, w Łykoszynie – 195, w Kryszynie – 80, w Tuczapach – 181, w Mołożowie – 98 i w Majdanie Lipowieckim – 7¹³⁴.

Jednym z najistotniejszych aspektów charakterystyki społeczności parafialnej pozostaje zagadnienie kształtowania się wiary i poziomu religijnego uświadomienia jej członków. Niestety, w przypadku Nabroża wspomniany już niedostatek źródeł nie pozwala na charakterystykę poglądów religijnych wspólnoty parafialnej, a z drugiej strony – zachowane dokumenty uniemożliwiają sformułowanie zbyt daleko idących wniosków i uogólnień. Pierwsza pośrednia informacja dotycząca tych kwestii pochodzi z 1760 r. i pozwala wnioskować, że niektórzy parafianie nie znali podstaw wiary, ponieważ wizytator pouczył parocha, że „nieumiejącym przedniejszych artykułów wiary i katechizmu osobom ślubu dawać nie powinien”¹³⁵. Kolejna wzmianka znajduje się w *Wykazie obejmującym wiadomości co do wykonywania obowiązków religijnych i w ogóle stanu moralności parafian dekanatu tyszowieckiego w 1856 r.*, w którym zapisano, że moralność wiernych parafii była dość dobra¹³⁶. W podobnym, o rok późniejszym źródle zanotowano, że parafianie w Nabrożu należycie wypełniali obowiązki religijne¹³⁷. Inny obraz przedstawił natomiast dziekan tyszowiecki Jan Ulanicki w 1858 r. W jego opinii „w dekanacie dostrzegać się daje gwałcenie niedziel i świąt, w które lud parafialny w porze letniej zbiorem siana i zboża zwykł się zajmować. Przybierane ze strony duchowieństwa środki moralne nie są dobre i [od takich je] odprowadziłem. Koniecznie potrzebne są środki inne, które ze strony władz policyjnych skuteczniej mogły być użyte”¹³⁸.

Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania, należy zaznaczyć, że w ciągu pierwszych lat istnienia parafia w Nabrożu otrzymała niezbędne zabezpieczenie finansowe i wyposażenie do sprawowania obrzędów. Paramenty liturgiczne były zmieniane

133 APL, ChKGK, sygn. 230, k. 23v–24.

134 „Wykaz ludności ogólnej płci obojga bez względu na wiek w parafii w dekanacie tyszowieckim położonych w r. 1857 sporządzony, a to wskutek rozporządzenia Biskupa Administratora Diecezji Chełmskiej z 20.05.1858 nr 736, wspartego na reskrypcie Kom. Rząd. z 16.05.1858 r., Nr 17287/408”. Zob. APL, ChKGK, sygn. 158, k. 20.

135 APL, ChKGK, sygn. 110, s. 408.

136 APL, ChKGK, sygn. 157, k. 229.

137 APL, ChKGK, sygn. 158, k. 130.

138 APL, ChKGK, sygn. 160, k. 92.

i uzupełniane przez cały badany okres, ale pomimo tego ilość i jakość utensyliów często była przyczyną trosk duchownych wizytujących parafię.

Niewiele można niestety powiedzieć na temat warunków mieszkaniowych nabroskiego parocha, zwłaszcza w okresie XVII–XVIII w. Zapisy w XIX-wiecznych dokumentach są bardziej konkretne, choć ograniczają się jedynie do opisu mieszkania i określenia jego stanu technicznego. Podobnie wygląda sytuacja w odniesieniu do plebalnych budynków gospodarczych.

Jeśli chodzi o duchownych zarządzających parafią, to na podstawie zgromadzonych dokumentów udało się odtworzyć grupę 21 księży. Niestety, ze względu na luki w źródłach nie udało się rozpoznać zarówno pełnej obsady parafii, jak i w przypadku ustalonych kapłanów określić dat krańcowych ich urzędowania.

Problematyczne jest również poznanie liczby wiernych, szczególnie dla XVII i XVIII stulecia, kiedy to wizytatorzy nie badali szczegółowo tego zagadnienia, kontentując się jedynie pobieżnymi wyliczeniami. Sytuacja uległa zmianie w następnym stuleciu, bowiem władze zaborcze nakazywały wówczas przeprowadzanie drobiazgowych spisów ludności. Temu rygorowi byli także podporządkowani zarządcy parafii unickich.

Kończąc niniejszy artykuł, należy zaznaczyć, że nie wyczerpuje on w zupełności tematu, a pozwala jedynie przyjrzeć się funkcjonowaniu parafii grecko-unickiej w Nabrożu w omawianym okresie.

.....

The Transfiguration Uniate Parish of Nabrož until 1875

The paper describes the history of the Uniate parish in Nabrož from the first note in historical sources until its liquidation in 1875. The study describes first the geographical location and size of the parish, as well as its place in the organization structures of the Church. The author, analyzing the visitation reports of Chełm bishops, characterized the appearance of the church, its equipment and residential and other buildings. The article also reproduced the list of 21 local priests and calculated the income of parish priests. The number of the faithful and the number of parishioners who received the sacraments were determined.

Keywords: Nabrož, parish, Orthodox church, parish priest [paroch], paraments, benefice

.....

Aneks nr 1

**Przepisy Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
w sprawie ujednolicenia opłat *iura stolae*¹³⁹**

Chcąc zapobiec wszelkim nieporozumieniom między proboszczami lub pod jakimkolwiek tytułem rząd kościołów parafialnych katolickich utrzymującymi, a ich parafianami z powodu opłat *iura stolae* zwanych, i zawierając potrzebę, aby takowe opłaty w całym kraju Królestwa Polskiego jednakowe były zaprowadzone; po zasięgnięciu zdania JWJXX Biskupów następujące stanowi przepisy:

1. Opłaty akcydensów kościelnych zastosowane będą do stanu majątku opłacających, i w tym względzie dzielą się parafianie na 3 klasy.

Do I klasy

należą właściciele, dożywotni posiadacze i dzierżawcy dóbr, wiosek i odrębnych folwarków; profesorowie, urzędnicy, oficjaliści cywilni i wojskowi od najwyższych biorąc aż do stopnia od którego pensja złp. 2000 przywiązana; właściciele domów i dzierżawcy całych domów po miastach rachujących ludności więcej nad 2400 dusz; wszyscy kupcy, kapitaliści, fabrykanci, lekarze, aptekarze, artyści lub z profesji pięknych kosztów utrzymujący się w miastach większych; komisarze i rządcy włości, więcej niż jednej wsi złożonych.

Do II klasy

należą właściciele i dzierżawcy częściowych ziemskich majątków; właściciele domów i gruntów po miastach mniejszych; wszyscy nauczyciele i oficjaliści rządowi niższą niż 2000 złp. pensję pobierający; oficjaliści po dobrach prywatnych pierwszą klasą nie objęci; wszyscy rzemieślnicy i fabrykanci w miastach i miasteczkach mieszkający; młynarze, karczmarze i piwowarowie po wsiach i miasteczkach małych; osadnicy i pod jakimkolwiek nazwiskiem, wiecznym prawem na czynsz zbożowy lub pieniężny grunta nadane mający.

Do III klasy

należą włościanie pańszczyznę odrabiający; chałupnicy; wyrobnicy po wszystkich miastach; czeladź gospodarska i wszyscy służący niższego rzędu i rzemieślnicy wiejscy; żołnierze.

2. Nad postanowieniem niniejszym urządzeniem taksy nie może duchowny żądać więcej; co jednak odbierającemu od niego usługę religijną nie ma tamować dobrej chęci w ofiarowaniu większej opłaty. Również podług klasy, każdy stosownie do oznaczonej taksy winien opłatę złożyć; zostawia się jednak do woli duchownego, dla szczególnych wypadków kontentować się mniejszą opłatą.
3. Kto by sobie życzył, nie we własnym parafialnym kościele, lecz w innym brać ślub, albo umarłego chować; za uzyskanie na to pozwolenia powinien wyznaczoną takse od ślubu lub pochowania opłacić własnemu plebanowi.
4. Wszyscy w szpitalach utrzymywani i inni ubodzy, mając od zwierzchności właściwej zaświadczenie ubóstwa, wolni są od wszelkiej opłaty.

139 APL, ChKGK, sygn. 604, s. 438–439.

5. Od spisu ludności, wydawania kartek do spowiedzi wielkanocnej, tudzież zaświadczeń wieku do popisu wojskowego, żadna opłata ani żądana, ani dobrowolnie ofiarowana brana być nie powinna.
6. W czasie zwyczajnego wizytowania parafian żadnej składki ani ofiary pod nazwiskiem kołędzy wymagać ani duchownym ani kościelnym nie wolno.

W Warszawie dnia 30 grudnia roku 1818. Minister Prezydujący S. Potocki, Sekretarz Generalny Głuszyński

Aneks nr 2

Wysokość opłat *iura stolae* stosowana w obrządku rzymskokatolickim (także w unickim), ustalona w 1818 r.¹⁴⁰

Taksa opłat <i>iura stolae</i> dla plebanów obrządku rzymskokatolickiego	Klasa I	Klasa II	Klasa III
	opłata w zł/gr		
Chrzest bezpłatnie	-	-	-
Od zapisania metryki urodzenia	3	1/15	0/20
Od ślubu i zapisania metryki kościelnej	18	8	2
Od każdej zapowiedzi	2	1/10	0/20
Od wywodów	1	0/20	0/10
Chowanie ciche bezpłatnie	-	-	-
Zapisanie kościelnej metryki śmierci	2	1	0/15
Za pochowanie ze śpiewaniem i zapisem metryki kościelnej			
od osób nad lat 15	12	6	3
od osoby niższego wieku	8	4	2
(kościelnym za posługę czwarta część powyższej taksy)			
Od wystawienia katafalku mniejszego	6	3	2
<i>dicto ditto, dicto</i> mniejszego	3	2	1
Za eksportację	4	2	1
Od wigilii śpiewanych	3	3	3
(kościelnym trzecią część taks wyżej wyrażonych)			
Za mszę czytaną	3	2	2
Za mowę pogrzebową podług umowy stron	-	-	-
Za każdą świecę przy pochowaniu	0/20	0/20	0/15
Za każdą lampę	0/10	0/10	0/10
Za dzwonnego jeden raz, gdy więcej jak dwa dzwony	2	1/10	0/10
Gdy dwa tylko lub jeden dzwon	1	0/20	0/10
Od wydania ekstraktu każdej metryki	3	1/15	0/20
Pokładanie do skrzynki na fundusz cmentarza opłacać się mające:			
Od osób wieku nad lat 15	4	2	1
Od osób młodszych nad lat 15	2	1	0/15

Warszawa dnia 30 grudnia roku 1818

140 APL, ChKGK, sygn. 604, s. 438–439.

Aneks nr 3

Podstawowe dane biograficzne duchownych parafii w Nabrożu

Zamieszczony poniżej aneks zawiera podstawowe, skrócone dane biograficzne księży unickich w parafii nabroskiej. Zamieszczone są w nim najistotniejsze informacje dotyczące kariery duszpasterskiej, wykształcenia, momentu wyświęcenia, a także daty, miejsca urodzenia i pochodzenia. Dane zostały ułożone według poniższego schematu:

1. Data urodzenia.
2. Miejsce urodzenia.
3. Pochodzenie społeczne.
4. Wykształcenie świeckie z uwzględnieniem liczby ukończonych klas, miejsca pobierania nauki i dat krańcowych pobierania nauki.
5. Wykształcenie duchowne z podaniem dat krańcowych i siedziby seminarium.
6. Datę uzyskania święceń kapłańskich.
7. Przebieg kariery duchownego.
8. Data śmierci.
9. Źródła.

Skróty:

adm. – administrator

gim. – gimnazjum

koop. – kooperator

prob. – proboszcz

prezb. – prezbiter

wik. – wikary

Artecki Jan – 1. – ; 2. – ; 3. – ; 4. – ; 5. – ; 6. – ; 7. od 27 VII 1761 r. – prob. w Nabrożu; 8. 5 VIII 1767 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 636, s. 79, 831.

Hryniowiecki Antoni – 1. 17 I 1782 r.; 2. Smólnik; 3. kapłańskie; 4. od 1792 r. – szkoły zakonne oo. Bazylianów w Ławrowie, od 1795 r. – gimnazjum łacińskie w Samborze, ukończył nauki filozoficzne we Lwowie; 5. od 1802 do 1804 r., Lwów; 6. 4 XI 1806 r.; 7. do 15 I 1808 r. – koop. w Nabrożu, od 15 I 1808 r. – adm. w Żernikach, od 22 VIII 1808 r. – prob. w Żernikach, od 9 IX 1810 r. – wicedziekan dekanatu tyszowieckiego, od 2 XII 1810 r. – adm. dekanatu tyszowieckiego, w 1816 r. – adm. w Pienianach, od 14 II 1817 r. – dziekan dekanatu tyszowieckiego, od 5 III 1819 r. – asesor generalny konsystorza, od 17 V 1825 r. – kanonik teologii kapituły chełmskiej, od 31 V 1830 r. – sędzia surogat, od 20 VII 1830 r. – prałat scholastyk, od 13 IX 1838 r. – oficjał; 8. 22 I 1855 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 146, s. 156, 195, 254; sygn. 147, s. 14, 245, 311; sygn. 802, s. 3–7, 78–79, 84–85, 97, 150.

Iwanowicz (?) – 1. – ; 2. – ; 3. – ; 4. – ; 5. – ; 6. – ; 7. w 1674 r. – pop w Nabrożu; 8. przed 3 V 1675; 9. AGAD, ASK, sygn. 72, k. 337.

Jasiewicz Teodor – 1. 23 VII 1778 r.; 2. Busk; 3. kapłańskie; 4. uczył się gramatyki i retoryki w Chełmie do 1803 r.; 5. od 1803 r., Chełm; 6. 28 X 1806 r.; 7. od 29 X 1806 do 1809 r. – wik. w Żernikach, od 1809 do 1812 r. – wik. w Rzeplinie, od 1812 do 1814 r. – wik. w Horodle, od 1814 do 1816 r. – wik. w Nabrożu, od 1816

do 1818 r. – wik. w Radostowie, od 1818 do 28 VIII 1848 r. – adm. w Pawłowicach, po 28 VIII 1848 r. – emeryt w parafii Obsza; 8. 12 IX 1850 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 814, k. 1, 31, 40.

Kiryłowicz Jan – 1. ok. 1701 r.; 2. –; 3. –; 4. –; 5. –; 6. –; 7. 27 IV 1724, 5 IV 1731 – prezb. w Nabrożu, 25 IV 1757 r. – prob. w Starej Wsi; 8. przed 17 III 1775 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 2, s. 8–9; sygn. 103, k. 195v; sygn. 122, k. 161v; sygn. 636, s. 162.

Kozakiewicz Laurenty – 1. –; 2. –; 3. –; 4. –; 5. –; 6. –; 7. 3 V 1684 r. – prezb. w Nabrożu; 8. –; 9. APL, ChKGK, sygn. 1, s. 2–3.

Koźmiński Jakub – 1. –; 2. –; 3. –; 4. –; 5. –; 6. –; 7. 1822 r. – wik. w Nabrożu, 1825 r. – wik. w Nowosiólkach; 8. –; 9. APL, ChKGK, sygn. 147, s. 245, 310, 316.

Lipczewski Teodor – 1. ok. 1740 r.; 2. –; 3. kapłańskie; 4. –; 5. –; 6. –; 7. od 16 IX 1767 r. – prob. w Nabrożu, dziekan tyszowiecki; 8. –; 9. APL, ChKGK, sygn. 122, k. 255v; sygn. 127, k. 159; sygn. 146, s. 152, 197, 253.

Panasiewicz Paweł Piotr – 1. 1830; 2. Hrubieszów; 3. mieszczańskie; 4. Hrubieszów; 5. Chełm; 6. 1861 r.; 7. w 1857 r. wstąpił do zakonu bazylianów, sekretarz prowincji, adm. klasztoru w Zamościu, wik. w cerkwi św. Mikołaja w Hrubieszowie, adm. w Starej Wsi, Nabrożu, pomocnik prob. w parafii Prestuń; 8. 1885 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 163, k. 230; sygn. 961, s. 5, 7, 17.

Podkowicz Semen – 1. ok. 1692 r.; 2. –; 3. –; 4. –; 5. –; 6. –; 7. 1732 r. – prob. w Nabrożu; 8. przed XII 1756 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 2, s. 1–2; sygn. 103, k. 193.

Podkowicz Andrzej – 1. –; 2. Nabród; 3. kapłańskie; 4. –; 5. –; 6. –; 7. XII 1756 r. – prob. w Nabrożu; 8. przed 1761 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 2, s. 1–2.

Sanocki Teodor – 1. –; 2. –; 3. –; 4. –; 5. –; 6. –; 7. 1761 r. – prob. w Nabrożu; 8. –; 9. APL, ChKGK, sygn. 636, s. 76.

Saykiewicz Józef – 1. 1 I 1806 r.; 2. Żerniki; 3. kapłańskie; 4. od 1817 r. – nauki początkowe w Nowosiólkach, 15 VIII 1818 – 29 VII 1826 r. ukończenie 6 klas w Szczebreszynie; 5. od 13 X 1826 r., Chełm; 6. 3 XII 1830 r.; 7. od 3 XII 1830 do 7 IV 1831 r. – koop. w Nabrożu, od 8 IV 1832 r. – adm. w Kłątwach, od 29 IX 1838 do 12 II 1858 r. – prob. w Kłątwach (rezygnacja), od 31 I 1858 r. – prob. w Tyszowcach; 8. 1893 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 43, s. 17; sygn. 44, s. 115; sygn. 149, s. 20, 35; sygn. 150, s. 81; sygn. 151, s. 28; sygn. 154, s. 569; sygn. 155, k. 112, 272; sygn. 156, k. 724; sygn. 157, k. 222; sygn. 158, k. 136; sygn. 159, k. 96; sygn. 161, k. 118; sygn. 163, k. 172; sygn. 643, s. 97–98; sygn. 998, s. 2–3.

Saykiewicz Teodor – 1. 26 VI 1775 r.; 2. Pieniany; 3. kapłańskie; 4. od 1787 r. – nauki początkowe w Tomaszowie, od 20 IX 1788 r. – nauka w szkołach normalnych w Zamościu, które ukończył, od 1792 r. – 4 lata w Akademii Zamojskiej; 5. od 12 X 1796 r., Chełm; 6. 24 VI 1800 r.; 7. od 1800 r. – koop. w Telatynie, od 1803 – wik. w Żernikach, od 1808 r. – wik. w Radkowie, od 19 II 1814 r. – adm. w Nabrożu, od 18 VIII 1819 do 1 III 1841 r. – prob. w Nabrożu (rezygnacja); 8. 29 V 1842 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 41, s. 136; sygn. 146, s. 156, 254; sygn. 147, s. 14, 245, 310, 314; sygn. 148, s. 26, 69; sygn. 149, s. 20; sygn. 150, s. 81; sygn. 151, s. 532; sygn. 230, k. 39; sygn. 642, s. 8; sygn. 999, k. 2–2v, 13, 16.

Szymański Jakub – 1. –; 2. –; 3. –; 4. –; 5. –; 6. –; 7. 28 IV 1686 r. – prezb. w Nabrożu; 8. –; 9. APL, ChKGK, sygn. 1, s. 106.

Tymochowicz Tymosz – 1. –; 2. –; 3. –; 4. –; 5. –; 6. –; 7. 3 V 1684 r. – prezb. w Nabrożu; 8. –; 9. APL, ChKGK, sygn. 1, s. 2–3.

Tyski Bazyli – 1. –; 2. –; 3. –; 4. –; 5. –; 6. –; 7. od 19.08.1761. – prezb. w Rzeplinie, 1761 r. – komendant w Nabrożu; 8. –; 9. APL, ChKGK, sygn. 110, s. 409; sygn. 636, s. 80.

Tyski Jan – 1. –; 2. –; 3. kapłańskie; 4. –; 5. –; 6. –; 7. 25 II 1734 r. – koadiutor w Nabrożu; 8. –; 9. APL, ChKGK, sygn. 637, s. 76.

Waszkiewicz Bazyli – 1. 13 III 1818 r.; 2. Gródek Nadbużny; 3. kapłańskie; 4. 1836 r. – ukończenie 4 klas w szkołach hrubieszowskich; 5. od 14 X 1841 r., Chełm; 6. 14 XII 1841 r.; 7. do 10 II 1842 r. – wik. w Tyszowcach, do 11 X 1849 r. – adm. w Nabrożu, od 11 X 1849 r. – prob. w Nabrożu, od 1 IV 1853 do 12 IX 1855 r. – adm. w Tyszowcach, od 1865 r. – adm. w Czartowcu; 8. 21 VIII 1867 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 151, s. 510, 558; sygn. 154, s. 127, 593; sygn. 157, k. 222; sygn. 158, k. 136; sygn. 159, k. 96; sygn. 161, k. 118; sygn. 642, s. 8; sygn. 643, s. 137–138; sygn. 645, s. 19.

Waszkiewicz Jan – 1. –; 2. –; 3. –; 4. –; 5. –; 6. –; 7. 25 II 1734 r. – prob. w Nabrożu; 8. –; 9. APL, ChKGK, sygn. 636, s. 76.

Waszkiewicz Ludwik – 1. 5 XI 1846; 2. Nabród; 3. kapłańskie; 4. szkoły w Hrubieszowie i gimnazjum w Chełmie; 5. Chełm; 6. 1872; 7. od 27 II 1872 r. – adm. w Nabrożu; 8. 1879 r.; 9. APL, ChKGK, sygn. 170, k. 212v–213.